

Katarzyna Jastrzębska
Uniwersytet Jagielloński
katarzyna.jastrzebska@uj.edu.pl

ROSYJSKA RECEPCJA TWÓRCZOŚCI OLGI TOKARCZUK. USTALENIA WSTĘPNE

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2020.010>

Zarys treści: Artykuł poświęcono rosyjskiej recepcji prozy Olgi Tokarczuk z zastrzeżeniem, że z uwagi na dynamikę sytuacji, to znaczy zwiększające się zainteresowanie pisarstwem polskiej noblistki, są to ustalenia o charakterze wstępnym. W artykule zreferowano poglądy, opinie, oceny, analizy i interpretacje autorstwa rosyjskich literaturoznawców, krytyków literackich i tłumaczek utworów Olgi Tokarczuk na język rosyjski. Przytoczono w tym kontekście poglądy między innymi: Iriny Adelgejm, Tatiany Izotowej, Jeleny Rybakowej, Jeleny Fanajłowej, Marii Zakruczenko, Siergieja Sirotina.

Słowa kluczowe: przekład, rosyjska recepcja, krytyka literacka, Olga Tokarczuk, Irina Adelgejm

Proza Olgi Tokarczuk, uhonorowanej Literacką Nagrodą Nobla w dziedzinie literatury za rok 2018, tłumaczona jest obecnie na niemal 40 języków. Do tej pory ukazały się 193 przekłady jej utworów, a „kolejnych dwanaście ukaże się w najbliższym czasie (m.in. w Korei, Serbii, Bułgarii, Ukrainie, Izraelu i Egipcie)” (Rasińska-Bóbr, Wojciechowska, Kaluta 2019).

Na obecnym etapie wzmożonego zainteresowania pisarstwem autorki *Biegunów* w wielu krajach, również w Rosji, wieloaspektowe i całościowe omówienie przekładowej, krytycznej oraz literaturoznawczej rosyjskiej recepcji jej twórczości jawi się jako zadanie z góry skazane na niepowodzenie. Należy założyć bowiem, że wkrótce ukażą się kolejne rosyjskie przekłady utworów Tokarczuk, co zaowocuje nowymi wypowiedziami na ich temat rosyjskich literaturoznawców, czy szerzej: animatorów i komentatorów współczesnego życia literackiego Rosji. Niewykluczone również, że z czasem niektóre z utworów pisarki zaistnieją w serii translatorskiej, co w konsekwencji

poszerzy i zmieni horyzont zainteresowań badawczych, w tym translatologicznych.

Chronologicznie pierwszym utworem Olgi Tokarczuk przetłumaczonym na język rosyjski jest pochodzące z roku 1989 opowiadanie *Numery*¹, opublikowane pod tytułem *Номера* w czasopiśmie „Иностранная литература” w roku 2000. Autorką tłumaczenia jest Ksenia Starosielska (1937–2017), dzięki której rosyjscy czytelnicy do dziś mają możliwość zapoznawania się z piarstwem ponad 40 polskich pisarzy, w tym również z prozą Olgi Tokarczuk, i która za swoją działalność na rzecz popularyzowania literatury polskiej uhonorowana została w roku 2008 Nagrodą Transatlantyk przyznaną corocznie przez Instytut Książki. W udzielonym wówczas wywiadzie Ksenia Starosielska stwierdziła: „Parę razy udało mi się intuicyjnie wybrać początkujących pisarzy, którzy potem stali się znani. Na przykład dawno temu przełożyłam pierwsze opowiadanie Olgi Tokarczuk” (Starosielska 2008). Fakt ten przypomniła we wstępie wywiadu z Iriną Adelgejm, tłumaczką kilku utworów Tokarczuk na język rosyjski, Polina Justowa: „Блестящий талант и большой потенциал начинающей писательницы первой увидела выдающаяся переводчица польской литературы Ксения Старосельская” (Adelgejm 2019).

Ważną rolę w popularyzowaniu twórczości autorki *Opowiadań bizarnych* odegrało niewątpliwie, ukazujące się od 1955 r., czasopismo „Иностранная литература”, którego wieloletnią redaktorką była właśnie Ksenia Starosielska. To na jego łamach opublikowano wspomniane już opowiadanie *Numery* (tł. K. Starosielska, 2000, nr 8) oraz fragmenty: *Domu dziennego, domu nocnego* (tł. O. Katrieczko, 2004, nr 6), *Ostatnich historii* (tł. I. Adelgejm, 2006, nr 8) i najczęściej tłumaczonej na świecie powieści Olgi Tokarczuk (Rosińska-Bóbr i in. 2019) – *Biegunów* (tł. I. Adelgejm, 2010, nr 6). Innym czasopismem, które zaprezentowało utwory przyszłej noblistki – przekład opowiadania *Che Guevara* i fragment powieści *Prowadź swój pług przez kości umarłych* – jest ukazujący się od 1999 r. i adresowany do rosyjskojęzycznych mieszkańców Polski miesięcznik „Новая Польша”². Opowiadanie *Che Гевара* w tłumaczeniu Mariny Kurganskiej ukazało się w roku 2005 (nr 7–8), a fragment *Веду*

¹ Jedną z pierwszych publikacji *Numerów* w Polsce miała miejsce na łamach „Czasu Kultury” (1993, nr 5), (Szostak 2019).

² „Новая Польша” – miesięcznik wydawany od 1999 r. w Warszawie, ukazuje się w języku rosyjskim. Czasopismo powstało z inicjatywy Jerzego Giedroycia i Jerzego Pomianowskiego, pisarza i wybitnego tłumacza literatury rosyjskiej, który do śmierci w roku 2016 pełnił funkcję redaktora naczelnego. Więcej informacji na: <https://www.novayapolsha.pl/category/ljudi?posts-Limit=18>. Zob. również: „Imponujący księgozbiór zmarłego w 2016 Jerzego Pomianowskiego, dzięki uprzejmości małżonki profesora – pani Aleksandry Kurczab-Pomianowskiej, w 2017 roku

свой плуг по костям умерших w przekładzie Olgi Łobodzińskiej w roku 2019 w numerze październikowym³.

W układzie chronologicznym proza Olgi Tokarczuk przełożona na język rosyjski i opublikowana w pełnej książkowej wersji to:

Podróż ludzi księgi – Путь людей Книги, 2002, w przekładzie Kseni Starosielskiej; *Prawiek i inne czasy – Правек и другие времена*, 2004, w tłumaczeniu Tatiany Izotowej;

Dom dzienny, dom nocny – Дом дневной, дом ночной, 2005, w tłumaczeniu Olgi Katrieczko;

Ostatnie historie – Последние истории, 2006, w przekładzie Iriny Adelgejm;

Gra na wielu bębenkach – Игра на разных барабанах, 2006, w przekładzie wieloautorskim: Olgi Katrieczko, Mariny Kurganskoj, Olgi Czechowej, Eleny Barzowej, Iriny Adelgejm, Jekateriny Popowej, Mariny Gabaczowej, Sofii Rawwy, Eleny Wiernikowskoj, Iriny Kisielewej, Swietłany Leonowej, Gajane Muradian, Iriny Podcziszczajewoj;

Człowiek, który nie lubił swojej pracy – Человек, который не любил свою работу (Aleksandrow 2009)⁴, opowiadanie przełożone przez Polinę Justową, zamieszczone w antologii 1989. *Десять историй, которые прошли сквозь стены* (2009);

Bieguni – Бегуны, 2010 (drugie wydanie 2018);

Opowiadania bizarne – Диковинные истории, 2019, przełożone przez Irinę Adelgejm;

Prowadź swój plug przez kości umarłych – Веди свой плуг по костям умерших, 2020, również w tłumaczeniu Adelgejm.

Najbardziej rozpoznawalną tłumaczką prozy Olgi Tokarczuk na język rosyjski jest obecnie Irina Adelgejm, polonistka, autorka publikacji naukowych poświęconych zjawiskom XX-wiecznej literatury polskiej ze szczegól-

trafił z prywatnej biblioteki profesora do Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, pod pieczę Katedry Kultury Słowian Wschodnich”, <http://www.kksw.ifw.filg.uj.edu.pl/ksiegozbiór-jerzego-pomianowskiego>.

³ O zmianach w miesięczniku zob. Grzenkowicz 2018.

⁴ W krótkiej informacyjnej notce autorstwa Nikołaja Aleksandrowa poświęconej publikacji wydanej przez KompasGid czytamy, że Polskę reprezentuje mniej znana rosyjskim czytelnikom Olga Tokarczuk: „Небольшие рассказы (притчи, сказки по большей части), написаны разными авторами, представляющими разные страны. Германию, Францию, Венгрию, Польшу, Россию. Среди них есть писатели, хорошо известные российскому читателю: Людмила Петрушевская, Генрих Белль, Инго Шульце, Макс Фриш, и те, чьи имена не столь знакомы: Ольга Токарчук, Элия Барсело, Миклош Вамош. Во всех рассказах – один главный образ – стена, во всех возможных значениях”.

nym uwzględnieniem prozy dwudziestolecia międzywojennego oraz zmieniającego się paradygmatu literatury polskiej po 1989 roku⁵.

Rosyjskie tłumaczenie *Biegunów* (*Бегуны*) po raz pierwszy ukazało się w roku 2010 nakładem wydawnictwa Новое литературное обозрение. Drugie wydanie, przygotowane przez Эксмо, trafiło na rynek czytelniczy w roku 2018. Jak wspomina sama Adelgejm, nad tym utworem miała okazję pracować dwukrotnie, z ośmioletnią przerwą, będącą dla tłumacza wielkim szczęściem, gdyż tekst może się wówczas „odleżeć”, a tłumacz zrobić kilka kroków naprzód (Adelgejm 2019). Adelgejm za jedno z największych pisarskich osiągnięć Tokarczuk uważa *Ostatnie historie* („представляется одной из самых больших удач писательницы”), które sama wzięła na tłumaczeniowy warsztat już w roku 2004⁶. Jak przyznaje, twórczość polskiej noblistki śledzi od początku i zauważa, że wczesne utwory Tokarczuk ilustrowały znaczącą zmianę paradygmatu literatury polskiej w latach 80. i 90. XX w., późniejsze natomiast potwierdzają jej talent pisarski i kluczową rolę w kształtowaniu polskiego procesu literackiego:

Ольга Токарчук, вне всяких сомнений, уже не первое десятилетие – одна из ключевых фигур польского литературного процесса. [...] Первые книги Токарчук стали ярчайшим примером обновления художественного языка в польской прозе после 1989 года, осуществленным младшим на тот момент литературным поколением. Но это тот счастливый случай, когда последующие тексты оказывались не слабее, а сильнее, и следовать за автором по такой отчетливо просматривающейся, но остающейся непредсказуемой тропе – необычайно увлекательно для читателя, в том числе профессионального: литературоведа и переводчика (Adelgejm 2019).

Za niewątpliwą zaletę pisarstwa autorki *Ksiąg Jakubowych* uważa Adelgejm jej umiejętność dotarcia do szerokiego grona czytelników, a zatem nie tylko tych, których zwykło się określać mianem wyrobionych literacko – literaturoznawców, krytyków, tłumaczy. Pytana o trudności, na jakie napotyka w trakcie pracy nad przekładami Tokarczuk, stwierdza, że nie pamięta momentów szczególnie problematycznych i przywołuje w tym kontekście po-

⁵ Szczegółowe informacje na ten temat dostępne są na stronie Instytutu Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk (Институт Славяноведения Российской Академии Наук): <https://inslav.ru/people/adelgeym-irina-evgenevna>. Zob. również Адельгейм 2018.

⁶ *Последние истории*: pierwsze wydanie w roku 2004, nakładem wydawnictwa Новое литературное образование, wydanie drugie, nakładem Эксмо, ukazało się w styczniu 2020 r.

głąd Kseni Starosielskiej, z którą łączyła ją wieloletnia przyjaźń i której była uczennicą (Krajewska 2012: 56, zob. również Krajewska, Adelgejm 2019): „O wiele łatwiej tłumaczyć dobrą prozę, autora, który posiada własną intonację” (Adelgejm 2019).

Adelgejm – znawczyni, badaczka i tłumaczka literatury polskiej, w roku 1997 opublikowała na łamach czasopisma „Иностранная литература” obszerną recenzję poświęconą wydanemu rok wcześniej *Prawiekowi i innym czasom* (1996). Jej zdaniem utwór pozbawiony jest jednoznacznej kwalifikacji gatunkowej („книга, жанр которой, кстати, не обозначен”) i wyraźnie odróżnia się od dwu poprzednich: *Podróży ludzi księgi* i *E. E. Rosyjska literaturoznawczyni uważa, że Prawiek... jest mitem skonstruowanym wedle zasad rządzących dziecięcym przeżywaniem realności. Tytuł i pierwsze zdanie, a zatem zgodnie z opinią części literaturoznawców elementy posiadające silną pozycję tekstową* (Iwancow 2007), ujawniają epicki, ścisły związek kategorii czasu i przestrzeni. Charakterystyczna dla *Prawieku...* jedność miejsca – w którym żyją i umierają kolejne pokolenia mieszkańców tej ni to wsi, ni to miasteczka – osłabia i łagodzi zachodzące z upływem czasu zdarzenia i zjawiska, podporządkowuje czas niezmiennemu rytmowi: „Единство места сближает колыбель и могилу, детство и старость, жизнь различных поколений, то есть делает время подчиненным неизменному ритму” (Adelgejm 1997). Adelgejm zauważa w *Prawieku...* również inne cechy, na przykład nawiązania do folkloru, wyraźnie eksponowaną łączność świata ludzi i zwierząt, bogatą symbolikę. Tę mitologiczną samowystarczalność („мифологическую замкнутость”) narusza jednak, zgodnie z fabułą, czas historyczny, kolejne wojny i dramatyczne często wydarzenia czasów powojennych (Adelgejm 2019).

Adelgejm podkreśla również nieprzystawalność *Prawieku...* do utrwalonych (tu: rosyjskich) wyobrażeń o polskiej prozie, co staje się punktem wyjścia jej dalszych rozważań na temat pokolenia reprezentowanego przez Olgę Tokarczuk (ur. 1962), dla którego „polski mit” stracił na aktualności już w momencie ich wejścia do literatury. Jest to pokolenie, zdaniem badaczki, któremu przyświeca odmienna niż jego poprzednikom hierarchia wartości, nieoparta na opozycji prawda–fałsz, lecz na relacji prawda–fikcja. Inne są również poglądy jego przedstawicieli na temat pisarskiej powinności czy długu, który rozpatrywany jest w kategoriach estetycznych, nie zaś etycznych. W tym kontekście Adelgejm zwraca uwagę na określone cechy pisarstwa Tokarczuk, które, jej zdaniem, skoncentrowane jest nie na pojedynczym człowieku, jednostkowych motywacjach i reakcjach, co wcześniej charakteryzowało literaturę, lecz na typologizacji zasad postępowania, bę-

dącej do niedawna prerogatywą nauki. Wymieniając filozofię Junga jako tę, na której wpływ powołuje się sama Tokarczuk, i przywołując nazwiska ważnych dla autorki *Ostatnich historii* pisarzy: Williama Faulknera, Jorge Luisa Borgesa, Julio Cortazara, z polskich natomiast Stanisława Lema i Bolesława Prusa, rosyjska literaturoznawczyni stwierdza, że już na tej podstawie można zrozumieć reprezentowaną w tekstach, czyli w języku, postawę pokolenia, do którego należy Tokarczuk (Adelgejm 2019).

W roku 2019 w 6 numerze czasopisma „Дружба народов” zamieszczono recenzję *Biegunów* autorstwa Marii Zakruczenko, autorki opowiadań, opowieści, scenariuszy, ale również wypowiedzi krytycznoliterackich. W artykule zatytułowanym *Практическое руководство к бегству* omówiona została tematyka i problematyka *Biegunów*, autorka zwraca uwagę na nomadyczną formę życia bohaterów Tokarczuk, zauważając przy tym, że potrzeba ciągłego przemieszczania się nie wynika z dążenia do określonego celu. Ten sam odnajduje wędrówca:

Одно из важнейших антропологических наблюдений Ольги Токарчук человек перемещающийся [...] Движение для них и есть жизнь [...] Цель сама найдет путешественника, в образе попутчика в самолете или бомжа в метро, в виде истории, записанной на клочке в ожидании трансфера (Zakruczenko 2019).

Zakruczenko zauważa również, że konsekwentnym, ponawianym w kolejnych utworach, chwytem prozy Tokarczuk jest fragmentaryczność, dlatego zebrane w *Biegunach* historie przypominają matriszkę – ledwie rozpoczęte, mogą ulec gwałtownemu, bo na przestrzeni jednego akapitu, zakończeniu, mogą też urywać się nagle lub wchłaniać inne i dawać w ten sposób początek kolejnym. Autorka analizowanej wypowiedzi zwraca również uwagę na aktualność podejmowanej przez pisarkę problematyki multikulturowości i wytyczania granic, co pozostaje niezwykle istotne w kontekście wykorzystywania przez poszczególne państwa potężnych instrumentów ukierunkowanych na ograniczenie i powstrzymanie wolności jednostki (Zakruczenko 2019).

Za interesujący wątek wypowiedzi Zakruczenko uznać należy podobieństwo, jakie dostrzega między pisarstwem Olgi Tokarczuk i dwu rosyjskich autorek: Aleksandry Pietrowej (Александра Петрова) i Olgi Bałły (Ольга Балла). Dodajmy, że obydwie należą do tego samego pokolenia co Tokarczuk. Pietrowa (rocznik 1964) jest poetką i autorką utworów prozatorskich – w tym pozytywnie przyjętej przez część rosyjskiej krytyki literackiej powieści *Аппендикс* (2016) – publikowanych na łamach liczących się rosyjskich czaso-

pism literackich (tzw. толстые журналы): „Знамя”, „Новое литературное обозрение”, czy „Звезда”. Rok młodsza Bałła (ur. 1965) jest eseistką, autorką kilkuset publikacji literaturoznawczych, ale również pozytywnie przyjętego zbioru esejów pod tytułem *Время сновидений* (2018) i laureatką kilku nagród, między innymi nagrody przyznawanej przez „Новый мир”, którą otrzymała za osiągnięcia w dziedzinie krytyki literackiej.

Nawiązania literackie w utworach Olgi Tokarczuk stały się ostatnio jednym z tematów obszernej rozmowy (24 listopada 2019 r.) na antenie radia Swoboda, w której uczestniczyły: Irina Adelgejm, Tatiana Izotowa, podobnie jak Adelgejm znawczyni i promotorka literatury polskiej, tłumaczka, autorka recenzji *Дому дневного, дому ночного* („Книжное обозрение” 1989), utworu, dzięki któremu „rosyjscy czytelnicy chyba po raz pierwszy poznali nazwisko przyszłej polskiej noblistki” (Wróbel 2019), krytyk literacka Jelena Rybakowa oraz prowadząca dyskusję Jelena Fanajłowa – dziennikarka i poetka, laureatka nagrody Andrieja Biełego za rok 1999, której wiersze i recenzje ukazują się w czasopismach „Знамя”, „Новое литературное обозрение”, „Иностранная литература”. Jej zdaniem w prozie Tokarczuk można dostrzec nawiązania do Witolda Gombrowicza i Jorge L. Borgesa, ślady metafizyki Brunona Schulza, metaforyki spod znaku Franza Kafki, futurologii Władimira Sorokina, mitologicznych, izoterycznych, gnostyckich zainteresowań Wiktora Pielewina, ale również, charakterystyczne dla Ludmiły Ulickiej, próby biologistycznego objaśniania ludzkiego istnienia („биологизаторское объяснение”).

Spośród wielu interesujących wątków rozmowy zwraca uwagę podkreślany w niej kobiecy punkt widzenia wyraźnie obecny w większości, jeśli nie we wszystkich utworach autorki *Prawieku...* Pozbawiony plakatu feminizmu i politycznych deklaracji wiarygodnie ukazuje przeżywanie siebie w kobiecym ciele (Fanajłowa). Jak podkreśla z kolei Jelena Rybakowa, ulubioną epoką Tokarczuk pozostaje XVII i XVIII wiek, jednak nie jako czas rozkwitu polskiego mitu narodowego, lecz racjonalnego męskiego umysłu, którego konsekwencją są wszystkie tragedie kolejnych stuleci:

Там, где мужчина проводит границы, создает буквы, выстраивает войско, создает правила [...] женщина занимается совсем другим. Она, например, тклет ковер, связывает протягивает одну нить сквозь разные цвета, занята одним узором, его разглядыванием. Это то, чем занимается сама писательница [...] мир, в котором основные символы, константы, появились очень рано, уже в первых книгах, и мы видим, как они расцветают, меняются по сегодняшний день. И это женская проза в этом смысле (Fajnałowa 2019).

Upatrując w prozie autorki *E.E.* cech prozy kobiecej, którą, dodajmy, reprezentuje w literaturze rosyjskiej na przykład wymieniona przez Fanajłową Ludmiła Ulicka (*Sonieczka, Medea i jej dzieci, Przypadek doktora Kukockiego i in.*), Rybakowa zauważa pewną prawidłowość postaci kobiecych Tokarczuk – są trochę nienormalne, „nawiedzone”, czy po prostu chore psychicznie. Ich rozumienie świata dalekie jest od podziału na obcych i swoich, wrogów i „naszych”, dzięki czemu tak naprawdę kobiety te zdolne są ratować świat (zob. Fanajłowa 2019).

Jelena Rybakowa porusza również inną, bardzo ważną dla rosyjskich czytelników kwestię, sprowadzającą się w istocie do pytania: dlaczego Literacką Nagrodę Nobla otrzymała polska pisarka Olga Tokarczuk, nie zaś któryś z rosyjskich twórców? Jej zdaniem spowodowane jest to faktem, że rodzimi pisarze bez końca, w sposób traumatyczny przeżywają radzieckie dzieciństwo, które jawi im się niczym raj utracony. Obrażają się na świat i na Komitet Noblowski, że te ich głębokie uczucia nie są należycie oceniane. A jest to, jak uzasadnia Rybakowa, założenie całkowicie błędne, ponieważ nagradzani są pisarze podejmujący inną tematykę i reprezentujący odmienną estetykę. Tokarczuk nie epatuje zdarzeniami współczesnej historii, jej książki wolne są od osobistych doświadczeń tego rodzaju. Irina Adelgejm zwraca uwagę na inne jeszcze okoliczności decyzji podejmowanych przy wyborze laureata Literackiej Nagrody Nobla. Otóż zdaniem rosyjskiej tłumaczki Tokarczuk to bez wątpienia pisarka wybitna, która na takie wyróżnienie zasłużyła, ale swoją rolę odegrała również dzisiejsza sytuacja w Polsce i *Księgi Jakubowe*. Jelena Rybakowa, kontynuując rozważania Adelgejm, podkreśla, że dzieło Tokarczuk stanowi rewizję polskiej klasyki narodowej, silnej tradycji Sienkiewiczowskiej. Monumentalne *Księgi...* – dodajmy, przetłumaczone w roku 2019 na niemiecki i szwedzki, ale ciągle nieobecne w rosyjskojęzycznej wersji – stanowią propozycję spojrzenia w nowy, odmienny sposób na miejsca, w których toczy się akcja *Ogniem i mieczem*:

[...] не польская, а еврейская история, не мужской взгляд, а женский, не победоносная армия, идущая за королем, а сектанты, ищущие правду и мечущиеся по Европе. Такая Токарчук сейчас больше всего интересна в родной стране и в мире, это сегодня читает Европа. (Fanajłowa 2019)

Rosyjski czytelnik zainteresowany twórczością autorki *Opowiadań bizarnych* znajdzie w rozmowie z udziałem Adelgejm, Izotowej, Rybakowej i Fanajłowej wiele ważnych informacji, cennych uwag i refleksji dotyczących pisarstwa Tokarczuk, między innymi poruszanej przez nią najczęściej proble-

matyki i tematyki, ale też dominujących motywów, psychologicznego czy też psychoterapeutycznego wymiaru tej prozy oraz niepowtarzalnego, feerycznego stylu pisarstwa.

O wartości i randze zreferowanej tu, z konieczności skrótowo, rozmowy świadczy fakt, że odbyła się ona w gronie specjalistek: literaturoznawczyń, tłumaczek i popularyzaterek literatury polskiej, zdolnych swobodnie poruszać się w przestrzeni tej literatury i prozy samej Tokarczuk oraz wnikliwie, w sposób argumentacyjnie przekonujący, interpretować poszczególne utwory, również te, których dotąd w Rosji nie opublikowano.

Z tej perspektywy kolejna wypowiedź, autorstwa Siergieja Sirotina, opublikowana w ukazującym się od 1958 r. czasopiśmie literackim „Урал” (2019, nr 6) prezentuje się skromnie. Na wstępie autor nieco ironicznie konstatuje, że gdyby Olga Tokarczuk i autorka angielskiego tłumaczenia *Biegunów* – czyli Jennifer Croft, której krytyk nie wymienia jednak z nazwiska – nie zostały w roku 2018 laureatkami Międzynarodowej Nagrody Bookera, „powieść najprawdopodobniej zostałaby szczęśliwie zapomniana” („роман [...] вероятно [...] был бы благополучно забыт”). Sirotin wyłącznie w przyznaniu prestiżowej brytyjskiej nagrody upatruje przyczyn ponownego, drugiego wydania w roku 2018 – przez błyskawicznie reagujące wydawnictwo Эксмо – *Biegunów*. Pierwsze wydanie pochodzące z roku 2010 ukazało się, przypomnijmy, nakładem wydawnictwa Новое литературное обозрение. Autor artykułu zatytułowanego *Кочевники 21 века* stwierdza, że trudno nazwać *Biegunów* powieścią, gdyż poszczególnych opowiadań i miniatur nie łączy ani fabuła, ani bohater. Niełatwo też sprowadzić poszczególne fragmenty do wspólnego mianownika ponieważ, jak argumentuje Sirotin, traktują one co prawda o tajemnicy życia, jednak Tokarczuk podchodzi do niej nazbyt fizjologicznie, w sposób niemal wynaturzony („почти извращенно”). Są więc *Bieguni* raczej zbiorem esejów czy opowiadań.

Raz po raz w recenzji Sirotina pojawiają się uwagi i zastrzeżenia pod adresem narratorki *Biegunów*, takie mianowicie, że: jej obserwacje nie należą do oryginalnych, nie wiadomo, jaką wartość przedstawiają dla niej samej, w jakie wyposażają ją doświadczenie:

Эти наблюдения не имеют ни малейшего качественного объема и не могут похвастать никакой уникальностью. Если бы они не дышали так явственно хайдеггеровской «заброшенностью», их можно было бы счесть обыкновенной графоманией. (Sirotin 2019)

Zarzut jałowego filozofowania, bo tak można interpretować fragment o „Heideggerowskim zagubieniu”⁷ i „grafomanii”, pojawia się w recenzji Siergieja Sirotina kilkakrotnie. Wtedy na przykład, kiedy twierdzi on, że cała filozofia podróżowania Tokarczuk sprowadza się w istocie do prostej tezy: podróżowanie to ruch, a ruch to życie. Krytyk przekonany jest, że Olga Tokarczuk pretenduje do miana „filozofa podróżowania” i w tym celu mnoży kolejne terminy, co – tu powołuje się na brzytwę Ockhama („co вremen Оккама”) – nie należy do najlepszych form uprawiania filozofii. W opinii Sirotina *Bieguni* reprezentują kanon realistycznej prozy psychologicznej, w której realizm i psychologizm są przywiązane do współczesnego świata i języka, a ten ostatni wymaga obecnie bardzo spektakularnych detali (Sirotin 2019).

Należy odnotować również, że uhonorowanie Olgi Tokarczuk Literacką Nagrodą Nobla zaowocowało pojawieniem się w przestrzeni internetowej bardzo wielu informacji na temat życia i przede wszystkim twórczości autorki *Szafy*. Są to zarówno krótkie noty, utrzymane w trybie recenzji wydawniczych, których cel sprowadza się głównie do efektu marketingowego, jak również obszerniejsze formy wypowiedzi, wśród których warto wymienić informacje zamieszczone w serwisie internetowym Culture.pl. Od 2015 r. portal funkcjonuje również w wersji rosyjskojęzycznej, a za prace tej sekcji odpowiedzialni są między innymi: redaktor prowadząca Anna Mirkes-Radziwon, zastępca redaktor prowadzącej Sergei Hannolainen oraz redaktor Polina Justowa i redaktor Svetlana Gutkina, a także tłumaczka Madina Alekseewa i autor publikacji zamieszczanych na portalu, poeta i tłumacz Igor Bielow⁸. Jak czytamy na stronie tego trójjęzycznego angielsko-polsko-rosyjskiego portalu prowadzonego od 2001 r. przez Instytut Adama Mickiewicza,

Portal Culture.pl [...] informuje o najważniejszych zjawiskach w kulturze polskiej oraz o wydarzeniach kulturalnych organizowanych w Polsce i za granicą. To wszechstronne źródło wiedzy o twórcach i dziełach oraz publikowane na bieżąco recenzje, analizy i omówienia autorstwa profesjonalistów fascynujących się historią kultury, estetyką i poszczególnymi dziedzinami twórczości⁹.

Przy tak określonej funkcji portalu oczywiste jest, że uhonorowanie Olgi Tokarczuk literackim Noblem zaowocowało publikacjami przedstawiającymi

⁷ Najprawdopodobniej chodzi tu o egzystencjalne „rzucenie” w byt (które czyni niewidocznym bycie). W oryginale: *Geworfenheit*.

⁸ Informacje pochodzą ze strony <https://culture.pl/pl/o-nas> (dostęp: 10.02.2020).

⁹ Zob. <https://iam.pl/pl/programy/program-culturemedia> (dostęp: 10.02.2020).

sylwetkę i biografię twórczą autorki *Biegunów*, tematykę większości jej utworów, w tym również nieprzetłumaczonych jak dotąd na język rosyjski, zamieszczono fragment jej mowy noblowskiej w tłumaczeniu wieloautorskim (Gutkina, Kozierienko, Mirkies-Radziwon), a także fotorelację z uroczystości wręczenia Literackiej Nagrody Nobla¹⁰. Na portalu Culture.pl ukazał się również, wspomniany na początku niniejszego artykułu, obszerny wywiad przeprowadzony przez Polinę Justową z Iriną Adelgejm¹¹. Autorzy wypowiedzi poświęconych twórczości polskiej noblistki – Igor Biełow¹², Paweł Kozioł¹³, Janusz Kowalczyk¹⁴ starają się zainteresować rosyjskojęzycznych czytelników polskim życiem literackim i kulturalnym, informują o ukazujących się rosyjskich przekładach utworów Tokarczuk, wymieniają z imienia i nazwiska tłumaczy jej prozy.

Jak zadeklarowano na początku niniejszego artykułu, ma on charakter wstępnych ustaleń dotyczących recepcji prozy Olgi Tokarczuk w Rosji. Przedstawiony materiał wskazuje, że jej twórczość omawiają, analizują, interpretują literaturoznawcy i krytycy – autorzy publikacji ukazujących się zarówno w najważniejszych, z uwagi na zasięg, dorobek i prestiż, profesjonalnych czasopismach literackich (np. „Иностранная литература”, „Дружба народов”, „Урал”), jak również funkcjonujących w przestrzeni wyłącznie internetowej (Culture.pl). Warto zaznaczyć, że do dyskusji o twórczości Olgi Tokarczuk włącza się również część rosyjskich tłumaczek jej prozy: Irina Adelgejm, Tatiana Izotowa i Polina Justowa.

Na przestrzeni ostatnich lat widać wyraźnie, że tłumacze „wychodzą z cienia”, stając się widocznymi, rozpoznawalnymi i opiniotwórczymi pośrednikami wymiany kulturalnej. Udzielane przez nich wywiady, spotkania, w których uczestniczą i dyskutują z czytelnikami przekładanej przez siebie i innych literatury, prace krytyczne i literaturoznawcze ich autorstwa – wszystko to kształtuje i znacząco poszerza czytelniczą wiedzę i świadomość zasad funkcjonowania mechanizmów umożliwiających dialog kultur.

¹⁰ Zob. <https://culture.pl/ru/gallery/olga-tokarchuk-na-ceremonii-vrucheniya-nobelevskoy-premii-galereya> (dostęp: 10.02.2020).

¹¹ Zob. <https://culture.pl/ru/article/irina-adelgeym-olga-tokarchuk-bezuslovno-moy-avtor-intervyu> (dostęp: 5.02.2020).

¹² Zob. <https://culture.pl/ru/article/ot-bronevskogo-do-tokarchuk-perevody-polskoy-literatury-na-russkiy-yazyk-v-2019-godu> (dostęp: 5.02.2020).

¹³ Zob. <https://culture.pl/ru/artist/olga-tokarchuk> (dostęp: 7.02.2020).

¹⁴ Zob. <https://culture.pl/ru/article/alfavit-olgi-tokarchuk> (dostęp: 7.02.2020).

Literatura

- Adelgejm I., 1997, Igrы w kotoryje igrajet pisatiel. Pisatel, kotoryj igrajet w igry, „Inostrannaja literatura”, 11 [Адельгейм И., 1997, Игры, в которые играет писатель. Писатель, который играет в игры, „Иностранная литература”, 11] <https://magazines.gorky.media/inostran/1997/11/igry-v-kotorye-igraet-pisatel-pisatel-kotoryj-igraet-v-igry.html> (dostęp: 5.01.2020).
- Adelgejm I., 2018, Psichologija poetiki: autopsichotierapiewticeskije funkcji chudożestwiennogo tieksta (na materiale polskoj prozy 1990–2010-ch gg.), Moskwa [Адельгейм И., 2018, Психология поэтики: аутопсихотерапевтические функции художественного текста (на материале польской прозы 1990 – 2010-х гг., Москва].
- Adelgejm I., 2019, Olga Tokarczuk – biezusłowno «moj» awtor, [Адельгейм И., 2019, Ольга Токарчук – безусловно «мой» автор], <https://culture.pl/ru/article/irina-adelgeym-olga-tokarchuk-bezuslovno-moy-avtor-intervyu> (dostęp: 5.02.2020).
- Aleksandrow N., 2009, Radio Echo Moskwy, [Александров Н., 2009, Радио Эхо Москвы] <https://echo.msk.ru/programs/books/636318-echo/> (dostęp: 5.02.2020).
- Audycja radiowa Nobiel Olgi Tokarczuk, na antenie radia Swoboda (wideorejestracja), 2019, <https://www.svoboda.org/a/30256836.html> (dostęp: 10.02.2020).
- Fanałłowa J., 2019, Nobiel Olgi Tokarczuk (obszudajut pieriewodczicy Irina Adielgiejm i Tatjana Izotowa, kritik Jelena Rybakowa) [Е. Фанайлова, 2019, Нобель Ольги Токарчук (обсуждают переводчицы Ирина Адельгейм, Татьяна Изотова, критик Елена Рыбакова)], <https://www.svoboda.org/a/30256836.html> (dostęp: 15.01.2020).
- Grzenkowicz M., 2018, Redakcja „Nowej Polski” zwolniona, Rosjanie protestują. Co dalej z cenionym pismem powstałym z inicjatywy Giedroycia?, „Gazeta Wyborcza”, 15.10.2018.
- Iwancow W., 2007, Lingwopoetika pierwogo abzaca literaturnogo proizwiedienija (powieść Władimira Makanina „Łaz”) [Иванцов В., 2007, Лингвопоэтика первого абзаца литературного произведения (повесть Владимира Маканина „Лаз”), [w:] Szkoła moskiewska w literaturze rosyjskiej, P. Fast, K. Jastrzębska, A. Mrózek (red.), Częstochowa, s. 75–82.
- Krajewska M., 2012, Gdańsk – Moskwa – Kraków. Spotkania z Ksenią Starsielską, „Przekładaniec” 26, s. 53–67.

- Krajewska M., Adelgejm I., 2019, Wspomnienie o Kseni Starosielskiej, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, 14, s. 437–439.
- Rasińska-Bóbr A., Wojciechowska E., Kaluta I., 2019, Książki Olgi Tokarczuk na świecie, <http://stl.org.pl/ksiazki-olgi-tokarczuk-na-swiecie/> (dostęp: 12.02.2020).
- Sirotin S., 2019, Кочевники 21 века, „Урал”, 6 [Сиротин С., 2019, Кочевники 21 века „Урал“, 6], <http://uraljournal.ru/work-2019-6-2070> (dostęp: 3.02.2020).
- Starosielska K., 2008, Tłumaczę to, co lubię, „Gazeta Wyborcza”, 7.06.2008.
- Szostak V., 2019, Olga Tokarczuk jedne z pierwszych opowiadań pod swoim nazwiskiem publikowała w Poznaniu. Przeczytaj „Numery”!, „Gazeta Wyborcza”, dodatek lokalny Poznań, 12.10.2019.
- Utkina S., Kozierienko (Justowa) P., Mirkies-Radziwon A., 2019, Czutkij powiestwowatiel. Fragmenty nobielewskiej lekcyi Olgi Tokarczuk [Уткина С., Козеренко (Юстова) П., Миркес-Радзивон А., 2019, Чуткий повествователь. Фрагменты нобелевской лекции Ольги Кокарчук], <https://culture.pl/ru/article/chutkiy-povestvovatel-fragmenty-nobelewskoy-lekcii-olgi-tokarchuk> (dostęp: 15.02.2020).
- Wróbel A., 2019, W Moskwie dyskusja o twórczości Tokarczuk i literackim Noblu, <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/w-moskwie-diskusja-o-tworczosci-tokarczuk-i-literackim-noblu> (dostęp: 17.02.2020).
- Zakruczenko M., 2019, Praktyczeskoje rukowodstvo k biegstwu, „Družba narodow” [Закрученко М., Практическое руководство к бегству, „Дружба народов”], <https://magazines.gorky.media/druzhba/2019/6/prakticheskoe-rukovodstvo-k-begstvu.html>. 2019/6 (dostęp: 5.01.2020).

The Russian reception of Olga Tokarczuk's works. Preliminary remarks

Summary

The aim of the present paper is to discuss the Russian reception of Olga Tokarczuk's works. It should be emphasised, however, that due to the growing popularity of the Polish Nobel Prize winner and her writing, the analysis conducted herein should be treated as a preliminary one. In the initial part of the paper the author presents a comprehensive list of Russian translations of Olga Tokarczuk's works providing all the relevant details. The first text that was translated into Russian was the short story “Numbers” (1989). This translation was rendered by Ksenia Starosielska and published in the monthly literary magazine *Inostrannaia Literatura* in 2000. In the subsequent section the author of the paper presents an overview of opinions, ideas, evaluations,

analyses, and interpretations voiced by Russian Literary Studies specialists, reviewers, and translators of Olga Tokarczuk's works into Russian. They include: Irina Adelgeim, Tatiana Izotova, Jelena Rybakova, Jelena Fanailova, Maria Zakruchenko, and Sergei Sirotin. The analysis of these contributions reveals that not only do Russian readers have access to a considerable selection of the works of the Polish Nobel Prize winner, but are also provided with an opportunity to familiarise themselves with insightful literary criticism concerning her works. This is due to the fact that these translations are mostly performed by specialists in Polish literature. One of them is Irina Adelgeim who is the author of numerous publications concerning 20th-century Polish literature. The analysis conducted for the purpose of this paper also demonstrates that the translators are not invisible. They actively participate in popularising Olga Tokarczuk's works, thus raising the readers' awareness of the role of literary translator.

Keywords: Olga Tokarczuk, reception in Russia, translation, literary criticism, Irina Adelgeim

